AUI, secțiunea III e, Lingvistică, tomul LX, 2014

Note de morfologie istorică românească. Adverbul în *Mansucrisul 45*

Ana-Maria Minuț
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi

L’article offre une analyse de l’adverbe – classe extrêmement hétérogène et ouverte d’unités lexico-grammaticales – dans le manuscrit biblique 45, qui contient la version roumaine de la *Septante*, réalisée par Nicolae Milescu Spătarul (entre 1661 et 1664) et révisée ultérieurement. Afin de saisir l’identité de la classe, on envisage dans l’analyse la convergence de trois perspectives: sémantique, déictique et grammaticale.

0. Considerațiile din articolul de față fac parte din studiul morfologic al manuscrisului 45, care constituie obiectul de cercetare al unui proiect ştiinţific aflat în derulare[1]. Reprezentînd o revizuire a traducerii *Septuagintei*, efectuate de Nicolae Milescu între 1661-1664, textul ms. 45 stă la baza primei versiuni româneşti biblice integrale, tipărite la Bucureşti în 1688. Prezentăm mai jos cîteva aspecte definitorii pentru adverb, clasă eterogenă şi deschisă de unități lexico-gramaticale.

1. Clase lexico-gramaticale de adverbe

1.1. Din perspectiva raportului dintre poziția termenilor lexicali în sistemul limbii şi în structura gramaticală a textului (Irimia 1997: 291), ms. 45 conține, pe de o parte, adverbe stabile, care îşi menţin deci constantă valoarea lexico-gramaticală, precum *îndesară*: *îmblîndu în grădină îndesară* (Fac. 3:8), *năsîlnicêşte*: *răspunse împăratul către nărod năsîlnicêşte* (3Reg. 12:13), *usebi* ‘aparte, separat’: *Şi puseră (...) eghiptênilor ce mînca cu el, usebi, pentru că nu putea eghiptênii a mînca cu jidovii pîine* (Fac. 43:32), *vreodinioară*/*vreaodinioară*: *să nu pui vreodinioară făgăduință* (Ieş. 34:15), *acmu*: *acmu voi mêrge la ea* (Fac. 24:42) etc.

În cazul adverbelor derivate cu sufixul *-êşte*, chiar sufixul este marca identității lor lexico-gramaticale: *socoti Eleázar de trimise 72 de bărbați foarte dăstoinici şi învățați, cum jidovêşte, aşa şi elinêşte* (c.î., p. 5), *să cheamă grecêşte* ***diaméson***. (c.î., p. 7), *Şi acum nebunêşte ai făcut* (Fac. 31:28), *şi le grăi năsîlnicêşte* (Fac. 42:7), *Şi strigă cu glas mare jidovêşte preste Israil* (2Paral. 32:18), *scris-au birariul carte sirienească şi sirienêşte să tălmăcêşte* (Ezd. 4:7), *Şi fiii lor, jumătate grăiesc azotinêşte şi nu sînt ştiind a grăi jidovêşte* (Neem. 13:24), *cîntați*

[1] *Prima traducere romaneasca a Septuagintei, operă a lui Nicolae Milescu (Ms. 45 BAR Cluj). Ediție critică, studii lingvistice şi filologice* (Grant CNCS, cod 1578).

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

înțelepțêşte (Ps. 46:7), *înțelepțêşte va cerca cum va pune pilda lui* (Is. 40:20), *Frățêşte să murim, fraților, pentru lêge!* (Iosip 13:9).

Textul confirmă concurența, caracteristică epocii (cf. Frâncu 2009: 324), între adverbele cu *-êşte* de tipul *elinêşte* şi construcțiile de tipul *pe/den elinie*: *întîi au scosu-o de pre limba jidovască elinêşte* (c.î., p. 5) / *Iară Nicoláie, vrînd să aducă şi el cartea aceasta den elinie la rumânie, nefiind altă dată scoasă la rumânie* (c.î., p. 6).

Notăm şi varianta *-aşte* a sufixului, în adverbul *vitejaşte*: *să murim vitejaşte pentru frații noştri* (1Mac. 9:10), *vitejaşte să moară* (2Mac. 7:5), *mîinile cu bună îndrăznire le întinse şi vitejaşte dzise* (2Mac. 7:10), *alergînd vitejaşte pre zid, repezí pre sine vitejaşte la gloate* (2Mac. 14:43).

O singură ocurență are adverbul *mîlcomiş*, derivat cu sufixul *-iş*: *Şi să sculă David şi luă poala îmbrăcăminții lui Saul, mîlcomiş,* (1Reg. 24:5). Acelaşi sufix apare în *ponciş* 'împotrivă': *Domnul celor mîndri stă ponciş şi celor smêreni dă har* (Parim. 3:4), *curmedziş*: *veți mêrge în curmedziş* (Lev. 26:21), *au mersu înaintea mea în curmedziş* (Lev. 26:40).

1.2. Pe de altă parte, categoria adverbelor „mobile", care îşi pot schimba valoarea gramaticală, poate fi ilustrată prin lexeme precum *decinde*, *atocma*, *afară*, *depreună*, *înapoi*, *înlontru*, *mainte*, *mai nainte*, care pot fi atât adverbe, cât şi prepoziții (sau pot intra în componența unor locuțiuni prepoziționale):
— *Şi trecu David decinde şi stătu pre vîrvul dealului* (1Reg. 26:13) / *decinde de Iordan* (Ios. 12:1);
— *Aşea vei face la amîndoao unghiurile, atocma să fie.* (Ieş. 26:24) / *vezi şi-ncă tu cu aceasta atocma acestora care au făcut Dumnedzău* (Ecles. 7:15);
— *i-au scos pre înşi afară* (Fac. 19:16) / *den afara Ierusalímului* (Ier. 11:6);
— *să înălțăm numele lui depreună* (Ps. 33:3) / *ceialalți robi depreună cu înşii* (Ezd. 4:17);
— *să nu cauți înapoi* (Fac. 19:17) / *înapoia nororei* (Rut 1:15);
— *întră înlontru* (Fac. 16:2) / *înlontrul mieu* (Ps. 38:4);
— *sêmne şi minuni mainte cunoaşte* (Sol. 8:9) / *mainte de moartea mea* (Fac. 27:7);
— *Şi numele Davir era mai nainte Cetatea Cărților* (Ios. 15:15) / *mai nainte de a mă duce* (Ps. 38:18).

Decinde şi *mainte*, de exemplu, apar mult mai rar cu valoare de adverb în ms. 45 şi mult mai frecvent în locuțiunile prepoziționale *decinde(a) de*, respectiv *mainte de* şi în locuțiunea conjuncțională *mainte de ce*; constatarea e valabilă şi pentru *împreună* utilizat mai rar ca adverb şi mult mai frecvent în locuțiunea prepozițională *împreună cu*.

În legătură cu trecerea adverbului spre alte clase lexico-gramaticale, o frecvență ridicată înregistrează substantivul *bine(le)* provenit din adverbul *bine*: *Iară den lemnul a pricêpe binele şi răul să nu mîncați dentru însul* (Fac. 2:17),

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

cunoscundu răul şi binele (Fac. 3:5), *nu vom putea să grăim împotriva ta rău la bine* (Fac. 24:50), *pentru ca să ți să facă ție bine şi fiilor tăi după tine* (Deut. 4:40), *în ce chip s-au veselit Domnul pre voi ca să vă facă bine voao şi să vă înmulțască pre voi* (Deut. 28:63), *Acum am cunoscut cum mi-au făcut bine mie Domnul* (Jud. 17:13), *Pentru că binele va urma pre voi* (Iov 13:9), *Abate-te de la rău şi fă binele* (Ps. 36:28) etc.

Aproapele a fost explicat de Arvinte 1991: 41 ca un calc după gr. πλησίος, -α, -ον: *Pentru căci baţi pre aproapele tău?* (Ieş. 2:13), *va plăti îndoit aproapelui său* (Ieş. 22:9), *va minți către aproapele-şi* (Lev. 6:2) etc.

În categoria substantivelor provenite prin conversiune din adverbe se înscrie şi *denapoile*: *Şi voi lua mîna mea şi atuncea vei vedea denapoile mêle, iară faţa mea nu ți să va arăta ție*. (Ieş. 33:23).

Conversiunea în sens invers, adică de la alte clase lexico-gramaticale spre adverb poate fi ilustrată prin numeroase adjective care se actualizează adverbial: *cădzînd Iosif pre faţa tătîne-său, plînsă amar pre însul* (Fac. 50:1), *să trîmbițêdze tare* (Ios. 6:8), *am gustat puțin* (1Reg. 14:29), *grăind strîmb nu să îndrepta înaintea ochilor miei* (Ps. 100:9), *şi, iată, (...) sprinten vine* (Is. 5:26), *vor înceta puținel a unge împărat şi boiêri* (Osia 8:10), *Iute şi de sîrg voi răsplăti răsplătirea voastră* (Ioil 3:4), *Puținel va da şi multu va ponoslui* (Sir. 20:14), *Carele drept judecă pre cel strîmb şi strîmbu pre cel drept* (Parim. 17:15), *gonindu-să nepărăsit* (Sol. 16:16) (*nepărăsit* ‘continuu’), *mai mulți dentru ei răniți goli au scăpat şi sîngur Lisía, grozav fugind, au scăpat* (2Mac. 11:12) etc.

Se adverbializează, de asemenea, substantive din cîmpul semantic temporal (Irimia 1997: 291): *Şi veniră cei 2 îngeri la Sodom sara* (Fac. 19:1), *Unde sîntu ceia ce au întrat la tine noaptea?* (Fac. 19:5), *Şi să mînecă Avraam dimineaţa* (Fac. 19:27), *Şi să sculă Iacov dimineaţa* (Fac. 28:18), *Mă făceam dzua arzîndu de zăduf* (Fac. 31:40), *şi te vei tême dzua şi noaptea* (Deut. 28:66), *Şi au ales Iisus 30000 de oameni tari întru vîrtute şi i-au trimis pre ei noaptea* (Ios. 8:3).

Întîi are valoare adverbială în mai multe contexte, precum: *Gîndêşte întîi şi atuncea dojenêşte*. (Sir. 11:7) etc.

Conjuncțiile adversative *iară* şi *însă* se întîlnesc în ms. 45 şi cu valoare de adverbe concesive ‘totuşi, tot’: *de va uita şi acêstea muiêrea, iară eu nu voi uita pre tine, dzice Domnul* (= ‘chiar dacă va uita..., eu tot nu voi uita pre tine’) (Is. 49:15), *Dă vei bate pre cel fără minte, în mijlocul adunării necinstindu-l, însă nu vei lua nebuniia lui* (= ‘chiar dacă vei bate...., tot nu vei lua nebuniia lui’) (Parim. 27:22).

2. Ms. 45 conține, în afara adverbelor care sînt ele însele purtătoare de sens lexical, numeroase adverbe deictice şi, de asemenea, adverbe anaforice. Adverbele deictice sînt:

— de ancorare temporală a acțiunii/ stării/ însuşirii (GBLR: 301), precum *astădzi*: *Să mă vei scoate astădzi de pre faţa pămîntului* (Fac. 4:13), *ieri*: *Dumnedzău*

BDD-A7000 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

tătîne-tău au dzis ieri cătră mine (Fac. 31:29), *mîine*: *După cum ai dzis, pre mîine* (Ieş. 8:10), *îndată*: *Şi îndată glasul Domnului să fêce cătră însul dzicîndu* (Fac. 15:4) etc.;

— de ancorare spațială, precum: *înlontru, afară*: *Ia-mblă întră înlontru, binecuvîntat Domnul! Pentru căci stai afară?* (Fac. 24:31), *Şi trimisă corbul să vadză de au încetat apa; şi ieşindu afară nu s-au mai întorsu pînă a să usca apa de pre pămîntu* (Fac. 8:7), *în dreapta, în stînga*: *spúneți-mi pentru ca să mă întorcu în dreapta au în stînga* (Fac. 24:49), *sus*: *ochii lui s-au rădicat în sus şi n-au vădzut* (1Reg. 4:15), *gios*: *Şi vei face îmbrăcăminte pînă gios tot vêrde* (Ieş. 28:27), *dedesupt, deasupra*: *Dedesupt rădăcinile lui să vor usca şi deasupra va cădea sêcerea lui.* (Iov 18:17), *alaturea*: *prisosimea lungimei ceia ce iaste alaturea* (Iez. 48:18), *aiurile*: *Şi altul aiurile lepădîndu-să jumătate mort* (Sol. 18:18) etc.

În cazul adverbelor de tipul *aşea/aşa, acoló, atuncea, aşijdirea* sursa referențială este antepusă: *„Facă-să întăritură întru mijlocul apei şi să fie împărțitoare între o apă şi într-altă apă”. Şi să făcu aşea.* (Fac. 1:6), *În ce chip şi Moisi s-au rugat cătră Domnul; şi să pogorî foc dentru cer şi ale jirtvei le-au mistuit, aşa şi Solomon s-au rugat* (2Mac. 2:10), *Şi rîu iêse den Edem ca să adêpe grădina; de acoló să împarte în patru începături.* (Fac. 2:10), *şi iată fîntînă în cîmpu; şi era acoló 3 turme de oi odihnindu-să la însă* (Fac. 29:2), *şi vei lua fămêie fiiului mieu den neamul mieu şi den casa tătîne-mieu. Atuncea curat vei fi de blăstămul mieu* (Fac. 45:40,41), *să să dea aceşti oameni spre jirtve Domnului, lui Zorovável, biruitoriului, spre tauri şi berbeci şi miei, Şi aşijdirea şi grîu şi sare şi vin şi untdălemnu neîncetat preste an* (3Ezd. 6:29-30).

Mai rar, sursa referențială este postpusă: *Aşa dzice sluga ta Iacov: cu Lavan am prişleşit şi am zăbăvit pînă acum.* (Fac. 32:4), *Ce aşa să faceți lor: cuptoarele lor să le surpați şi stîlpii lor să-i sfărămați şi pădurile lor să le tăiați şi cêle cioplite a bodzilor să le ardeți cu foc.* (Deut. 7:5).

Din clasa anaforicelor fac parte şi adverbele pro-frază, care implică raportarea la enunțuri anterioare:

— adverbul pro-frază *ba*: *Au doară cu nesocotință am făcut ție aceasta?. Şi el dzise: „Ba!”*. (Num. 22:30), *„Dă va lua om carne sfîntă cu marginea hainei lui şi să va atinge marginea hainei lui de pîine, au de fiertură, au de vin, au de untdălemnu, au de toată mîncarea, au sfinți-să-va?” Şi răspunseră preuții şi dziseră: „Ba.”* (Ag. 2:13), *„Iată, domnilor, abateți-vă la casa slugii voastre şi poposiți, şi spălați picioarele voastre şi, mînecîndu, veți mêrge la calea voastră”. Şi dziseră: „Ba, ce în drum vom poposi”.* (Fac. 19: 2), *de grăiți adevărat au ba* (Fac. 42:16), *Au mêrge-vor pre lêgea mea, au ba?* (Ieş. 16:4), *Au iaste Domnul întru noi au ba?* (Ieş. 17:7), *să vei păzi porîncele lui au ba* (Deut. 8:2);

— adverbul pro-frază *nu*: *Au cinstind David pre tată-tău înaintea ta ți-au trimis ție mîngîitori? Nu, ce numai pentru ca să cêrce cetatea* (1Paral. 19:3), *Pentru că*

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

nu ştiu a mă miera de faţă. Iară de nu, şi pre mine moliile mă vor mînca.(Iov 32:22), *Dă iaste la tine înţelêgerea, răspunde aproapelui-ţi; iar de nu, mîna ta fie preste gura ta.* (Sir. 5:14);

— locuțiunea adverbială *cu adevărat*, în contexte precum: *„Au nu oameni 3 am pus în mijlocul ⌊cuptoriului⌋ focului legaţi?" Şi dziseră împăratului: „Cu adevărat, împărate!"* (Dan. 3:25-26).

3. Cu privire la **clasele morfologice de adverbe**, este important de semnalat numărul considerabil de locuțiuni adverbiale, precum:

— *cu (tot) denadinsul/ cu (tot) adinsul*: *ca să stea între faţa mea cu tot denadinsul* (Iez. 22:30), *Şi eu am rînduit cu tot adinsul* (3Ezd. 6:28), *cu adinsul dzicea* (2Mac. 3:13), *mai cu denadinsul făcea* (2Mac. 12:14);

— *cu dreptul* 'bine, echitabil, corect': *Şi dzise bătrînul: „Cu dreptul să cade lui!"* (Tov. 12:3), *va judeca cu dreptul şi va face judecată.* (Sir. 35:18);

— *cu dulceaţă*: *Mai cu dulceaţă plînge pre mortu* (Sir. 22:10);

— *cu greu*: *Şi fu cunoscîndu ea cu greu* (Fac. 35:17);

— *cu strîmbul* şi *cu strîmbătate* 'în mod nedrept, injust': *cu strîmbătate au stătut împotriva fratelui său* (Deut. 19:18), *mă goniia pre mine cu strîmbul* (Ps. 68:6), *cu strîmbul au fărălegiuit la mine* (Ps. 118:78);

— *cu adevărat* 'cu drept cuvînt, pe bună dreptate, în mod întemeiat', 'într-adevăr, corepunzător realităţii, în realitate, de fapt': *Cu adevărat ştiu eu că vrême voi răscumpăraţi* (Dan. 2:8), *va jura cum cu adevărat nu el să să fie viclenit preste toată marfa acêea a aproapelui său* (Ieş. 22:8), *de să va face cu adevărat cuvîntul acesta* (Deut. 22:20);

— *de iznoavă* 'din nou': *viia ta să nu o culegi de iznoavă* (Lev. 19:10), *dă să va zidi de iznoavă cetatea acêea* (Ezd. 4:13), *de iznoavă zidiră* (Ezd. 6:14);

— *de năprasnă* 'deodată': *pornindu-să de năprasnă* (2Mac. 3:25);

— *de-nceput*: *De-nceput făcu Dumnedzău ceriul şi pămîntul* (Fac. 1:1);

— *de pripă*: *mêrseră amîndoi de pripă* (2Reg. 17:18), *te voi oborî pre tine dă pripă* (Iez. 29:5);

— *de sîrg* 'repede, iute, imediat': *de sîrg vor cădea* (Ps. 36:2), *Întru care dzi te voi chema, de sîrg ascultă-mă* (Ps. 137:4), *de sîrg voi răsplăti răsplătirea voastră* (Ioil 3:4), *de sîrg alergînd* (2Mac. 8:9);

— *den dzi în dzi* 'zilnic', calc după gr. ἡμέραν εἰς ἡμέρας (cf. Arvinte 1993: 36): *aşa făcea den dzi în dzi şi adună argint mult* (2Paral. 24:11);

— *faţă cătră faţă* 'faţă în faţă': *am vădzut pre Dumnedzău faţă cătră faţă şi să mîntui sufletul mieu* (Fac. 32:30), *Faţă cătră faţă au grăit Domnul cătră voi în munte, den mijlocul focului.* (Deut. 5:4);

— *în curmedziş*: *veţi mêrge cătră mine în curmedziş* (Lev. 26:23);

— *în laturi*: *Şi tată-vostru m-au dat în laturi* (Fac. 31:7);

— *în preajmă*: *veţi scoate goale în preajmă* (Am. 4:3);

— *în vêci*: *va trăi în vêci* (Fac. 3:22);

BDD-A7000 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

— *în zadar*: *veți sămăna în zadar* (Lev. 26:16);
— *întru deşărtu*: *Şi va fi întru deşărtu vîrtutea voastră* (Lev. 26:20);
— *la mînecat* ‘foarte de dimineață, dis-de-dimineață’: *dăştepta-mă-voi la mînecat* (Ps. 56:11), *Şi-i învățai pre ei la mînecat* (Ier. 32:33);
— *pre anume* ‘pe nume, după nume’: *Socotêşte tot dentîi născutul bărbat den fiii lui Israil, de o lună şi în sus, şi le ia numărul lor pre anume*. (Num. 3:40), *şi toate vasele lor, şi toate posluşeniile lor pre anume să socotiți pre înşii* (Num. 4:33), *Şi veniră aceşti scrişi pre anume întru dzilele Ezechíei* (1Paral. 4:41);
— *pre ascunsu*: *pre ascunsu ai fugit* (Fac. 31:26);
— *pre amănuntul* ‘amănunțit’: *vor cerceta judecătorii pre amănuntul* (Deut. 19:18);
— *pre denlontru, pre denafară*: *şi-l vei smoli şi pre denlontru şi pre denafară cu zmoală* (Fac. 6:14);
— *pre lesne* ‘uşor’: *Mîna aleşilor birui-va pre lesne* (Parim. 12:25), *nu iaste pre lesne a te sui la vîrvurile munților lor* (Idt. 7:8);
— *preste față* ‘cu fața la pămînt, în jos’, construcție explicată de Arvinte 1994: 31, prin calc (ἐπὶ (cu acuz.) (ὁ) πρόσωπον, -ου): *Şi au vădzut tot nărodul şi să spămîntă şi cădzură preste față* (Lev. 9:24), *Şi cădzu Moisí şi Aaron preste față înaintea a tot nărodul fiilor Israil* (Num. 14:5);

4. Clase semantice de adverbe

4.1. Din clasa calificativelor fac parte adverbe precum *dreptu*: *Să ne sculăm să mêrgem dreptu*. (Fac. 33:12), *de pripă*: *să ruga celui preamare Dumnezău (...) să le ajute de pripă* (3Mac. 5:25), *împotrivă*: *au stătut împotrivă înaintea Domnului* (Num. 27:3), *şi ieşi Hevron împotrivă* (Jud. 1:10), *aşa*/*aşea*: *Aşa dzice sluga ta* (Fac. 32:4), *făcură aşea* (Ieş. 7:10), *aşijderea*: *aşijderea socotêşte* (Sol. 6:7), *bine*: *Nu iaste bine* (Fac. 2:18), *ponciş* ‘împotrivă’: *Domnul celor mîndri stă ponciş şi celor smêreni dă har*. (Parim. 3:34), *cu strîmbul* ‘în mod nedrept, injust’: *va minți pentru ea şi va giura cu strîmbul* (Lev. 6:3), *nepărăsit* ‘continuu’: *gonindu-să nepărăsit* (Sol. 16:16), *pre lesne*: *pre lesne să privêşte* (Sol. 6:12), *depreună*: *să înălțăm numele lui depreună* (Ps. 33:3), *Atuncea depreună rînduiră vrême cînd pre ea vor putea a o afla sîngură*. (Sus. 1:14), *împreună*: *să duseră amîndoi împreună* (Fac. 22:6), *s-au suit împreună* (Fac. 50:14) etc.

Usebi şi *deusebi/deosebi* au sensul ‘aparte’, ‘separat’ (cf. Frâncu 2009: 137): *Şi puseră lui sîngur, şi lor deusebi; şi eghiptênilor ce mînca cu el, usebi, pentru că nu putea eghiptênii a mînca cu jidovii pîine pentru că oțărît iaste la eghiptêni tot păstoriul de oi*. (Fac. 43:32), *Tot cela ce va limpi cu limba lui dentr-apă în ce chip ară limpi cîinele, să-l pui pre el deosebi, şi tot cela ce va îngenuchea pre genuchele lui să bea, să-l usăbeşti deusebi* (Jud. 7:5), *împărații carii au venit s-au tăbărît deusebi la cîmpu*. (1Paral. 19:9), *N-am şezut întru adunarea ⌊lor⌋ (...) şi deusebi şedeam*. (Ier. 15:17), *Menélau, luîndu usebi pre Andrónic* (2Mac. 4:34).

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

În aceeaşi clasă se încadrează şi adverbul *atocma* ‘asemenea, aidoma, întocmai’: *Aşea vei face la amîndoao unghiurile, atocma să fie*. (Ieş. 26:24), *Şi tu, oame, atocma la suflet*, (Ps. 54:14), *către gomor va fi atocma*. (Iez. 45:11), *Ce una-i a tuturor întrare la viaţă şi ieşirea-i atocma*. (Sol. 7:6), *Pentru că atocma urîte-s la Dumnedzău şi cel ce păgînêşte şi păgînătatea lui*. (Sol. 14:9), *Între mijlocul măriţilor nu te face atocma* (Sir. 32:10). Arvinte 1994:14 consideră că utilizarea lui *atocma* reprezintă soluţia pentru care a optat Nicolae Milescu pentru a reda gr. ἴσος, -α, -ον. O singură dată se înregistrează forma *deatocma*: *vor fi deatocma de gios* (Ieş. 26:24).

Adverbul *bine* este element component al mai multor verbe compuse: *Şi bineplăcu Enoh lui Dumnedzău* (Fac. 5:22), *binevrîndu omul să închinắ Domnului* (Fac. 24:26), *împregiur binevestindu* (1Reg. 31:9), *au binevrut întru mine* (2Reg. 22:20), *Suie-te la Remath Galaad şi te va binecălători* (3Reg. 22:12), *să binevestuiască idolilor lor şi nărodului lor* (1Paral. 10:9), *Binevei, Doamne, ca să mă mîntuieşti pre mine* (Ps. 39:18), *Binevruşi, Doamne, pămîntul tău* (Ps. 84:1).

Compusul *bine mirositoare* reprezintă, aşa cum a arătat Arvinte 1991: 41, o traducere a gr. εὐώδης, -ης, -ες: *Şi mirosi domnul mirosire bine mirositoare* (Fac. 8:21), *scoarţă dulce bine mirositoare* (Ieş. 30:23); de asemenea, *a plăcea bine* calchiază verbul gr. εὐαρεστέω: *aşa bine-i plăceam* (Ps. 34:17), *bine plăcea-voi înaintea Domnului* (Ps. 55:13).

4.2. Extrem de numeroase sînt în ms. 45 adverbele de timp, precum *atuncea*/*atunce*/*atunci*: *hananeii atuncea lăcuia pămîntul* (Fac. 12:6), *atunce va veni* (Ieş. 12:48), *atunci văzuiu* (Ecles. 8:10), *îndesară*: *îmblîndu în grădină îndesară* (Fac. 3:8), *astădzi*: *pentru ca să dzică astădzi* (Fac. 22:14), *dimineaţă*: *sculîndu-să dimineaţă* (Fac. 26:31), *ieri*: *Dumnedzăul tătîne-tău au dzis ieri către mine* (Fac. 31:29), *mîine*: *mîine voi trimite către tine om* (1Reg. 9:16), *alaltaieri*: *nu iaste către mine ca ieri şi ca alaltaieri* (Fac. 31:5), *noaptea*: *Mîi noaptea* (Rut 3:13), *îndată*: *îndată ieşi* (Fac. 38:29), *îndatăşi*: *Şi îndatăşi pre al cincilea aducîndu-l, îl munciia* (2Mac. 7:15) *pururea*: *să ardză lumină pururea* (Ieş. 27:20), *timpuriu, tîrziu*: *Şi va da ploaia pămîntului tău după vrême, timpuriu şi tîrziu* (Deut. 11:14), *apoi*: *apoi vei chema* (Iov 13:22), *în urmă*: *să vor naşte în urmă* (Ep. Ier. 1:41), *pre urmă*: *pre urmă au răspunsu* (2Mac. 6:23), *curîndu*: *ai aflat curîndu* (Fac. 27:20), *decusară*: *decusară, veţi mînca azimă* (Ieş. 12:18), *odinioară*: *cei neputincioşi treaba carea odinioară avea n-au greşit* (Iov 31:16), *vreodinioară*: *de vor şi greşi vreodinioară* (2Mac. 10:4) etc.

Nici dinioară şi *nicedinioară* au sensul ‘niciodată’: *Şi daca dziseră cei bătrîni cuvintele lor, ruşinară-să slugile foarte, căci nici dinioară nu s-au grăit cuvînt ca acesta pentru Sosanna*. (Sus. 1:26), *nici dinioară mila despre noi nu dăpărtează* (2Mac. 6:15), *Nicedinioară să nu îndoieşti cuvîntul şi nimic ţie nu să va împuţina*. (Sir. 19:6).

BDD-A7000 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

O singură ocurență are adverbul *vreaodinioară*: *De să va face vreaodinioară* (Ios.22:28).

Varianta *vreodinioară* apare de obicei în enunțuri afirmative; într-un singur caz, apare într-un enunț negativ, avînd sensul 'niciodată': *Ca să nu pui vreodinioară făgăduință celor ci şed pre pămîntu* (Ieş. 34:15).

În ms. 45 se înregistrează atît forma nordică *acmu* (< lat. **eccum-módo*), cît şi forma concurentă sudică *acum(a)* (< lat. **eccúm* + *modo* + [*hac*])[2], care s-a impus în româna literară modernă: *Acmu să nu lipsască* (Fac. 11:6), *eu acmu voi mêrge la ea* (Fac. 24:42) / *tu acum blagoslovit eşti de Domnul* (Fac. 26:29), *m-au înşelat acum* (Fac. 27:36) etc.

Amu apare foarte rar: *şi amu au fostu început surparea întru nărodu* (Num. 16:47); o singură dată are sensul 'înainte cu': *au făcut amu cîțiva ani* (Zah. 7:3). Dintre celelalte sensuri pe care le putea avea *amu* ('deci', 'deja', 'tocmai', cf. Frâncu 2009: 139), în ms. 45 este atestat sensul 'deja': *Şi-i dziseră ei: Nu pricepi, sugrumînd bărbații tăi? Amu 7 bărbați ai avut şi a unuie dentru ei nu te-ai numit*. (Tov. 3:9).

Locuțiunea *de acii(a)* are sensul 'apoi, după aceea': *să nu mai slujască de aciia* (Num. 8:26), *nu mai adaosără de acii înainte* (Num. 11:25).

Precedat de *şi*, *apoi* dobîndeşte valoarea unui circumstanțial cumulativ ('pe lîngă asta'): *Şi apoi voi sînteți oameni, au cu voi va muri învățătura?* (Iov 12:2).

Una dintre caracteristicile de tip nordic ale ms. 45 este considerată prezența adverbului *mainte* (lat. *abante* > **aînte* > *ainte*; *mai* + *ainte* > *mainte*)[3]: *Nu iaste cela ce mainte zice* (Is. 41:26), *mainte le vor rădica* (Is. 61:4). *Mainte* apare mai frecvent în ms. 45. în locuțiunile *mainte de*, *mainte decît*, *mainte de ce* decît cu valoare adverbială.

În ms. 45 apare frecvent şi adverbul *înainte* (< *ĭn abante*), ca şi *mai nainte* şi *mai înainte* (cu sens temporal sau local): *mergu înainte către jirtăvnic* (Ieş. 40:29), *Pune înainte pilda ta şi să o audzim pre ea* (Jud. 14:13), *puseră înainte mîncări multe* (Tov. 7: 9), *Şi numele Davir era mai nainte Cetatea Cărților*. (Ios. 15:15), *Şi era mai nainte numele lui — Ioval*. (Iov 42:16), *mai înainte să mergi* (1Reg. 20:22) etc.

4.3. În clasa circumstanțialelor de loc se încadrează adverbe precum *afară*: *Şi-l scoasă afară pre Adam* (Fac. 3:24), *acoló*: *acoló iaste aurul* (Fac. 2:11), *înlontru*: *întrară înlontru fiii lui Dumnedzău* (Fac. 6:4); *denlontru*[4], *denafară*: *acesta*

[2] În legătură cu provenineța şi răspîndirea lui *acmu*, *amu*, *acum*, vezi Frâncu 2009: 138.

[3] Arvinte 1988: 82. Frâncu 2009: 136 îl explică din *magis ante* şi constată răspîndirea lui nu numai în textele literare nordice, ci în şi cele sudice, în care apare alături de adverbul *înainte*, care s-a impus în româna literară modernă.

[4] Prezența formelor cu *-l-* în ms. 45 – *înlontru*, *denlontru* – este considerată de Arvinte 1991: 25 „un fapt lingvistic remarcabil, fiind vorba de un fenomen de origine ardelenească într-un text scris de un moldovean, Nicolae Milescu". Admițînd, împreună cu N.A. Ursu,

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

denlontru iaste lut şi denafară aramă (Bel. 1:8), *dedesuptu*: *şi uşea săcriiului o vei face (...) cu beciuri dedesuptu* (Fac. 6:16), *decinde*: *sări Ionáthan şi cei cu el în Iordan şi înotară decinde* (1Mac. 9:48), *dendrăptu*: *cădzu den jeț dendrăptu țiindu-să de poartă* (1Reg. 4:18), *ca să-i vie lui dendrăptu* (2Paral. 13:13), *dendărăt*: *Şi lovi pre nepriêtenii lui dendărăt* (Ps. 77:72), *asupra*: *să nu-i pui asupra camătă* (Ieş. 22:25), *deasupra*: *Şi puse lêmne deasupra* (Fac. 22:9), *acasă*: *au trimis David cătră Thimar acasă* (2Reg. 13:7), *în laturi*: *şi să dêde în laturi Iisus* (Ios. 8:15), *dedesupt*: *au stătut 4 coarne dedesupt* (Dan. 8:22), *dencoace*, *dencoleá*: *cei striini de fêl stau pre munte dencoace şi Israil stă pre munte dencoleá* (1Reg. 17:3), *încoló*: *nu vom mai moştneni întru înşii decinde de Iordan şi mai încoló* (Num. 32:19), *sus, gios*: *Cel nemêrnic carele iaste întru tine să va sui sus, sus, iar tu te vei pogorî gios, gios* (Deut. 28:43), *prenpregiur*: *Porînciți nărodului să îmble prenpregiur* (Ios. 6:7), *împregiur*: *împregiur o împregiurá pre ea* (3Reg. 7:24), *alaturea*: *Şi dzise împăratul celor ce aleargă alaturea* (1Reg. 22:17), *cei ce merg alaturea*. (Is. 51:23).

Unele adverbe de loc se înscriu în corelații binare: *3 dencoace şi 3 dencoleá* (Iez. 40:22), *nu mai avea unde mai fugi, încoace au încoleá* (Ios. 8:20), *Şi întrară fiii lui Israil în mijlocul mării, pre uscat, şi apa lor — zid den dreapta şi zid den stînga.* (Ieş. 14:22), *5 den dreapta şi 5 den stînga* (3Reg. 7:49).

În ms. 45 este bine reprezentată distincția tripartită de marcare a raporturilor deicitice spațiale delimitată de adverbele *aicea* (care apare o singură dată şi cu forma *icea*, dar nu şi cu variantele *aici* sau *aice*) – *acii*/*aciia* şi *acoleá* – *acoló* (accentuat pe vocala finală): *aicea* marca apropierea de locutor, *acii*/*aciia* şi *acoleá* – apropierea de interlocutor, iar *acoló* – depărtarea atît de locutor cît şi de interlocutor (cf. Frâncu 2009: 136, 327, Arvinte 1988: 81): *să vor întoarce aicea* (Fac. 15:16), *aicea n-am făcut nimic* (Fac. 40:15); *Şedeți acii cu măgariul* (Fac. 22:5), *Pune aciia înaintea fraților tăi* (Fac. 31:37), *Acoleá ai întrat a fi prişleț* (Fac. 19:9), *Pogorîți acoló* (Fac. 42:2), *acoló va să prîndzască* (Fac. 43:25).

Sintagma *încoace şi încoace* ‘peste tot’ din: *Şi căutînd încoace şi încoace, nu vădzu pre nime* (Ieş. 2:12) este explicată de Arvinte 1991: 43 prin calc după gr. ὧδε καί ὧδε.

4.4. În categoria aşa-numitelor adverbe de cantitate (sau de cuantificare) se încadrează *puțin*: *Puțin are fi dormit cineva* (Fac. 26:10), *puținel*: *Plecat-am puținel urêchea mea* (Sir. 51:22), *multu*: *Multu voi înmulți săminția voastră* (Ieş. 32:12), *destul(u)*: *Nu ți-i destul că ai luat pre bărbatul mieu?* (Fac. 30:15), *Destulu-i acum!* (3Reg. 19:4), *oricît*: *oricît ii va trebui* (Deut. 15:8).

Arvinte 1991:46 explică prin calc după construcția grecească μικρὸν μικρὸν utilizarea lui *puțin*, *puțin* (explicat mărginal prin *cătinel*) în: *Pre puțin, puțin voi*

că textul ms. 45 a cunoscut o revizie din partea lui Dosoftei şi a colaboratorilor acestuia, prezența formei cu *-l-* este corelată cu apariția ei şi în scrierile lui Dosoftei, de exemplu, în *Dumnedzăiasca Liturghie* (1679).

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

scoate pre ei de la tine, pînă vei crêşte şi vei urma pămîntul. (Ieş. 23:30). O construcție similară este următoarea: *Şi va topi de tot Domnul Dumnedzăul tău limbile acêstea de cătră faţa ta cîte puțin-puțin* (Deut. 7:22).

Cît...atît sînt precedate de *întru*: *întru cît ... întru atît*, după model grecesc: καθότι ... τοσούτῳ (Arvinte 1991: 25): *Şi întru cît ii smeriia pre înşii, întru atîta să făcea mai mulți şi să întărea foarte, foarte.* (Ieş. 1:12).

4.5. În ms. 45 au valoare de adverbe aspectuale *iarăşi, încă, de iznoavă*: *Şi mai zidi Dumnedzău iarăşi den pămîntu toate fiarăle cîmpului şi toate pasările ceriului* (Fac. 2:19), *mi-au dat încă şi acesta* (Fac. 29:32), *de iznoavă zidiră* (Ezd. 6:14).

Întrebuințarea adverbului *încă* cu sensul de 'mai' după modelul cuvîntului grecesc ἔτι a fost semnalată mai întîi de Tiktin, în DRG, s.v.; discuția este reluată de Arvinte 1988: 82, 1991: 26 care oferă exemple din *Facerea* şi *Ieşirea*: *Avraam încă sta înaintea Domnului* (Fac. 18:22) (= ...mai stătea...), *Şi, zemislindu, născu fiiu încă şi-i numi numele lui Avnan* (Fac. 38:4) (= ...mai născu...). Construcții similare apar frecvent în ms. 45: *omul lui Dumnedzău pre carele ai trimis să vie dară încă cătră noi* (Jud. 13:8), *mîi aicea încă astădzi* (Jud. 19:9), *Şi întrebă Samuil încă întru Domnul, dzicînd: „Au veni-va omul aicea încă?"* (1Reg. 10:22).

4.6. *Pentru acêea* exprimă raporturi de cauză şi de scop, cu dezambiguizare contextuală[5]: *Şi Iacov să sculă la corturi şi-şi făcu acoló casă şie, şi dobitoacelor lui făcu colibi; pentru acêea au numit numele locului aceluia Colibi* (Fac. 33:17) *nu putea să bea apă de la Merra, pentru că era amară; pentru acêea să numi numele locului aceluia Amărăciune*. (Ieş. 15:23), *Şi voi m-ați lăsat pre mine şi ați slujit la dumnedzăi alții. Pentru acêea nu voi mai adaoge a vă mîntui pre voi*. (Jud. 10:13)/ *Întru limbi s-au audzit şi Ghisam au dzis cum tu şi jidovii vă socotiți să vicleniți, pentru acêea zideşti tu zidul.* (Neem. 6:6), *Dentru cei ci să scoală preste mine înălța-mă-vei, de cătră omul strîmbu mîntuiêşte-mă. Pentru acêea mărturisi-mă-voi ție întru limbi, Doamne, şi numelui tău cînta-voi* (Ps. 17:52,53), *Pentru acêea, da-să-vor întru limbi* (Osia 8:10).

4.7. În categoria adverbelor concesive se încadrează, pe de o parte, *cu toate acêstea*: *Cu toate acêstea mai greşit-au încă, şi n-au crezut întru minunile lui.* (Ps. 77:36).

Pe de altă parte, în ms. 45, *iară* şi *însă* se întîlnesc şi cu valoare de adverbe concesive 'totuşi, tot', în propoziții regente ale unor subordonate concesive introduse prin conjuncția *de* cu sensul 'chiar dacă': *de va uita şi acêstea muiêrea, iară eu nu voi uita pre tine, dzice Domnul* (= 'chiar dacă va uita..., eu tot nu voi uita pre tine') (Is. 49:15), *Dă vei bate pre cel fără minte, în mijlocul adunării*

[5] GBLR: 302: Grupările de tipul *de aceea, de asta, pentru aceea* au o structură transparentă (prepoziție + pronume demonstrativ/ pronume interogativ), dar faptul că marchează constant aceleaşi raporturi „logice" în structurile cu un circumstanțial de cauză sau de scop poate servi drept argument pentru interpretarea lor ca locuțiuni adverbiale.

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

necinstindu-l, însă nu vei lua nebuniia lui (= ‘chiar dacă vei bate pre cel fără minte...., tot nu vei lua nebuniia lui’) (Parim. 27:22).

4.8. Adverbele de modalitate (modalizatorii) exprimă fie modalitatea logică a enunțului, fie modalizarea subiectivă (Irimia 1997: 294).

Au, oare, au doară sînt adverbe interogative (inclusiv interogative dubitative, caz în care pun sub semnul îndoielii un anumit conținut afirmat într-un enunț anterior sau rămas implicit [Irimia 1997: 295]): *Şi chemă Aviméleh pre Isaac şi-i dzise lui: „Oare fămêie-ți iaste?* (Fac. 26:9), *Au doară nu să poate lîngă Dumnedzău cuvîntul?* (Fac. 18:14), *Au doară numai o blagoslovenie iaste la tine, tată?* (Fac. 27:38), *Au nu pentru Rahil ți-am slujit ție?* (Fac. 29:25), *„Nu ți-i destul că ai luat pre bărbatul mieu? Au doară şi mătrăgunile ficiorului mieu vei lua?”* (Fac. 30:15). *Şi dobitoacele lor, şi cêle cu patru picioare, şi unêltele lor au nu vor fi ale noastre?* (Fac. 34:23*), „Au lui Moisi sîngur au grăit Domnul? Au nu şi noaă au grăit?“ Şi au audzit Domnul.* (Num. 12: 2), *Să nu vă spămîntați, căci au nu-s eu cel ce porîncescu voao?* (2Reg. 13:28), *Au nu oameni 3 am pus în mijlocul ⌊cuptoriului⌋/focului legați?* (Dan. 3:25).

Arvinte 1991: 25, 1994: 14 explică utilizarea lui *dară* cu valoarea lui *oare*, prin confuzia cu *doară*: *„De l-am făcut pre însul stăpîn ție, şi pre toți frații lui i-am făcut slugi, şi cu grîu şi vin l-am întărit pre el, dară ție ce-ți voi face, fiiul mieu?”*. (Fac. 27:37), *Căci cum dară mă voi sui la tată-mieu, copilul nefiind cu noi?* (Fac. 44:34).

În categoria adverbelor care exprimă modalitatea logică a enunțului se înscriu şi adverbele exclamative (*cîtu, cum*): *Cîtu e de înfrîmsețată a căruntêțelor judecată, şi la cei bătrîni a cunoaşte sfat!* (Sir. 25:6), *Cum să înfrînse şi să surpă ciocanul a tot pămîntul!* (Ier. 50:23) etc.

Valoare de modalizare epistemică are locuțiunea adverbială *poate fi*, cu sensul ‘poate’, ‘posibil’: *Pentru acêea poate fi va mînca pămîntul, căci au greşit ceia ce lăcuiesc pre el* (Is. 24:6), *Cu osăbire mă va osăbi poate fi pre mine Domnul de la nărodul lui!* (Is. 56:3), *Şi eu dziş: Poate fi săraci sînt, pentru căci n-au putut,* (Ier. 5:4), *pentru că şi ei poate fi să înşală* (Sol. 13:6), *şi poate fi acêstea ară fi aşa zis* (Iosip 16:5).

Tot valoare de modalizare epistemică are locuțiunea *cu adevărat* în contexte precum: *multe mijloace putêre-aş avea spre a sfinții tale laudă, cu adevărat,* (c.î., p. 2), *Cu adevărat, întru minciuni era munții şi putêrea măgurilor, însă pren Domnul Dumnedzăul nostru — mîntuirea lui Israil.* (Ier. 3:23).

Adverbul *cîndai*, cu varianta *cîndailea* cunoaşte mai multe ocurențe.

În enunțuri afirmative, are sensul ‘poate’, ‘posibil’: *Stă aproape de jirtva ta şi voi mêrge, cîndai mi să va arăta Dumnedzău întru timpinare* (Num. 23:3), *Cîndai va vedea Domnul întru smereniia mea şi-mi va întoarce mie bune* (2Reg. 16:12), *Vino şi să îmblăm pre pămîntu şi la şipotile apelor şi la toate*

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

pîraiele, cîndai vom afla iarbă şi vor hălădui caii şi asinii şi nu să vor surpa dentru dobitoace (3Reg. 18:5).

În enunțuri negative, are sensul 'nu cumva': *Şi dziş stăpînului mieu: „Cîndai nu va vrea muiêrea să margă cu mine?”*. (Fac. 24:39) *Nu cîndai chemă Domnul pre tustrei împărații aceştea ca să-i dea pre ei în mîinile Moav?* (4Reg. 3:13), *argintul ce vă s-au întorsu întru sacii voştri îl întoarceți cu voi, cîndai să nu fie sminteală.* ('nu cumva să fie sminteală') (Fac. 43:12), *Cîndai să nu-şi aducă aminte de rău noaă Iosif şi răsplătire ne va da noao toate rêlele cîte i-am făcut lui* ('nu cumva să-şi aducă aminte') (Fac. 50:15), *nici aur de la înşii să iêi ție pentru ca să nu greşeşti cîndailea pentru aceasta, căci urîciune Domnului Dumnedzăului tău iaste* (Deut. 7:25), *Feriți-vă ca nu cîndai neştine să să ispitească la casa Dumnedzăului ceriului* (Ezd. 7:22), *Pre mila ta, şi pre adevărul tău, ca nu cîndai să zică limbile: „Unde iaste Dumnedzăul lor?”* (Ps. 113:10), *Miêre aflînd, mănîncă cîtu-i destul, pentru ca nu cîndai, împlîndu-te, vei borî.* (Parim. 25:16).

În ms. 45 se întrebuințează adverbele de modalizare emfatică notate mai jos.

Adverbele care restrîng anumite sensuri ale enunțului la un anumit component (Irimia 2007: 296) sînt:

— *numai*: *Numai întru aceasta să ne asămănăm cu ei* (Fac. 34:23), *omul acesta nu de folos grăiêşte (...), ce numai rêle* (Ier. 38:4);

— *doar*: *dă te-aş fi trimis către aceia, aceia doar te-ar fi ascultat.* (Iez. 3:6);

— *sîngur*, în contexte în care are sensul 'numai, doar': *„Au lui Moisi sîngur au grăit Domnul? Au nu şi noaă au grăit?“* (Num. 12:2), *De Domnul Dumnedzăul tău să te temi şi lui sîngur să-i slujeşti şi către el să te lipeşti şi pre numele lui să te giuri.* (Deut. 6:13), *Şi au făcut Dumnedzău aşea întru noaptea acêea şi s-au făcut uscăciune pre ghem sîngur, iară preste tot pămîntul s-au făcut roao.* (Jud. 6:40), *Dentru tot năcazul lor nu sol, nici înger, ce sîngur ⌊Domnul⌋ au mîntuit pre ei, pentru că iubêşte pre ei şi să scumpêşte de ei* (Is. 63:9), *Binecuvîntat sîngur Domnul Dumnedzăul părinților miei* (3Ezd. 8:28), *mai mulți dentru ei răniți goli au scăpat şi sîngur Lisía, grozav fugind, au scăpat*. (2Mac. 11:12).

Adverbele care întăresc sfera semantică a unui termen sînt:

— *tocma*: *dreptatea mă îmbrăcase şi mă învăscuse cu județul, tocma cu văşmîntul* (Iov 29:14), *căzu tocma la dăşert* (2Mac. 14:44);

— *chiar*: *Ia păharul a vinului acestui chiar dentru mîna mea* (Ier. 25:15), *Să nu primeneşti pre priêten pentru cel fără dobîndă, nici pre fratele cel chiar cu aurul Sufir*. (Sir. 7:19);

— *aşaşi* (< *aşa* + *şi*): *aşaşi acoleá împreună cu purtătorii de sulițe spre cămară amú fiind.* (2Mac. 3:23), *aşaşi locul, avînd parte de a limbei rêle năsîlnicii, făcîndu-să mai apoi bune faceri, avut-au parte de Domnul* (2Mac. 5: 20), *Şi era nici a sîmbăta, nici părinteşti sărbători a păzirea, nici aşaşi jidov a să mărturisi a fi.* (2Mac. 6:6).

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

Măcar restrînge sfera semantică a unui component, concomitent cu dezvoltarea unui sens concesiv (Irimia 1997: 296): *pentru că trebuie, zice, orideunde, măcar dentru rău a agonisi.* (Sol. 15:12); o singură dată apare *încailea*: *Încailea el la gropniță s-au adus* (Iov 21:32).

Şi subliniază sfera semantică a unui termen care a realizat o anumită funcție sintactică (Irimia 1997: 296): *iară de vor şi face, striinii vor mînca pre ea* (Osia 8:7) sau exprimă adăugarea, cumulul: *Ba, ce încă şi tu să ne dai noaă jirtve şi arderi de tot* (Ieş. 10:25), *Cum fac limbile acêstea dumnedzăilor lor, voi face şi eu* (Deut. 12:30) etc.

Ca semiadverb, *tocma* 'de-abia', poate sublinia şi nuanța „aspectual temporalitatea acțiunii verbale" (Irimia 1997: 296): *tocma te-au numit Theodósie* (c.î., p.1).

Întîi, al doilea, al treilea „ierarhizează constituenții unui enunț în desfăşurarea unei anumite relații sintactice" (Irimia 1997: 296): *Pentru că întîi întru lêgea celui Înalt au neascultat şi al doilea la bărbatul ei au greşit şi al treilea întru curvie au preacurvit*. (Sir. 23:30), *Întîi, pentru cêlea ce să cuvin împăratului de aproape gîndind şi, al doilea, şi pentru ai miei cetățêni socotind* (2Mac. 14:8).

Urmat de un numeral cardinal, *vro* devine semiadverb de aproximație (GBLR: 197): *căzdură den nărod întru aceêa dzi la vro 3000 oameni şi dzise lor Moisí* (Ieş. 32:27), *puse preste tabără cale de o dzi dencoace şi cale de o dzi dencoleá pren pregiurul taberii, ca de vro doi coți de la pămîntu.* (Num. 11:31), *şi muriră ei şi muierile lor şi fiii lor şi dobitoacele lor, ca vre 1000 de suflete de oameni.* (1Mac. 2:38).

5. În ceea ce privește adverbele nehotărîte, notăm compusul (cu patru ocurențe în ms. 45) *oarecînd(u)* format din *oare* (<*volet* > **voare* > *vare* > *oare* [Frâncu 2009: 137]) şi adverbul relativ *cînd*: *cîți ⌊oarecîndu⌋ s-au născut pre cale şi cîți oarecîndu au fostu neobrăzuiți* (Ios. 5:4), *pre carele îl aveam oarecînd întru rîs şi spre pildă de ocară* (Sol. 5:3), *cela ce oarecînd vlădiciia* (Iosip 4:1).

Nu se întîlnesc alte compuse similare (*oarecît, oarecum, oareunde* etc.).

Dintre compusele adverbiale nehotărîte mai noi, cu *ori, oriunde* cunoaşte 17 ocurențe: *oriunde vei pune mîna ta* (Deut. 15:10) etc., iar *oricît,* o ocurență: *oricît ii va trebui* (Deut. 15:8). Nu se întîlnesc *oricum* şi *oricînd*. *Orideunde* apare o singură dată: *pentru că trebuie, zice, orideunde, măcar dentru rău a agonisi*. (Sol. 15:12).

Dintre compusele nehotărîte cu *-va, undeva* apare o singură dată: *cînd zăbăvêşte undeva* (Parim. 31:21). *Cîndva* apare de două ori, în acelaşi verset, în sintagma *ca nu cîndva* 'în nici un caz': *Nu povestiți în Gheth şi să nu vestuiți bine întru ieşirile Ascalónului, ca nu cîndva să vor bucura fêtele celor striini de fêl, ca nu cîndva să vor dăsfăta fêtele neobrăzuiților*. (2Reg. 1:20). *Cumva* are două ocurențe: *să nu cumva fie rădăcină în sus* (Deut. 29:18).

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

Adverbul *fieştecum* are o singură ocurență în ms. 45: *Pentru că cela ci de foc nu să strică, fieştecum de nimic de rază a soarelui încălzindu-să să topiia*. (Sol. 16:27).

6. Exprimarea superlativului

Superlativul se realizează, pe de o parte, cu ajutorul adverbului *foarte*: *nu vă duceți departe de cetate foarte* (Ios. 8:4), *necunoscui multu foarte* (1Reg. 26:21), *Şi mă temui tare foarte* (Neem. 2:2).

Cazurile de postpunere, de dislocare sintactică a adverbului *foarte* de adverb sau de folosire a acestuia singur ― ca în: *să scîrbi pre Cáin foarte* (Fac. 4:5), *te voi înmulți foarte* (Fac. 17:2) ― sînt considerate trăsături ale normei epocii, care dovedesc că formația cu *foarte* nu era complet gramaticalizată, că acest adverb mai păstra sensul din latină, nefiind total desemantizat (Frâncu 2009: 49, 276).

Repetarea adverbului *foarte*: *apa să întăriia foarte foarte pre pământu* (Fac. 7:19), *Şi te voi crêşte foarte, foarte* (Fac. 17:6), *Şi îmbogăți omul foarte foarte* (Fac. 30:44), *şi să întăriră foarte, foarte* (Ieş. 1:7), *Strîmbătatea casei lui Israil şi a Iúdei măritu-s-au foarte foarte* (Iez. 9:9) a fost explicată prin calchierea gr. σφόδρα, σφόδρα (Arvinte 1988: 73).

Pentru superlativ se foloseşte şi construcția *cît de (mult) foarte*: *Întristă-să ceriul pre aceasta şi să îngrozi ⌊pămîntul⌋ cît de mult foarte, dzice Domnul.* (Ier. 2:12), *şi s-au mirat pre frîmsêțele ei, cît de mult foarte.* (Idt. 10:7), *urgisitu-te-ai preste noi cît de foarte* (Plîng. 5:22), sau, într-un singur caz, *cît cît*: *Pasă, nărodul mieu, întră la cămara ta, încuie uşa ta, ascunde-te puțîn cît cît, pînă va trêce urgiia Domnului*. (Is. 26:20).

Ideea de superlativ absolut este redată şi prin adverbul *groaznic*: *înspăimîndu-să groaznic şi cu năluciri întristîndu-să*. (Sol. 17:3), *Atuncea îndată năluciri a viselor groaznic turburară pre ei* (Sol. 18:17).

În tipologia mărcilor gradării se înscriu şi o serie de structuri sintactice comparative (GBLR: 217) realizate cu *decît*: *Înmulțiră-să văduile lor mai mult decît năsîpul mării.* (Ier. 15:8), *căci să va înmulți mai mult decît lăcusta; şi nu iaste lor număr*. (Ier. 46:23), *Şi vor sări mai tare decît pardóşii caii lor* (Avac. 1:8).

Ideea de superlativ este redată şi prin construcții exclamative, în care adverbul la gradul pozitiv este precedat de *cît de*: *Cît de tare ⌊vedeți cum dreptul au pierit şi nime om priimêşte la inimă şi bărbați drepți să rădică şi nime nu pricêpe* (Is. 57:1).

Ca şi în cazul adjectivelor, în mai multe contexte interpretarea superlativă se obține extratextual: *Nădăjduiască ca ploaia răspunsul mieu şi să să pogoare ca roaă cuvintele mêle, ca ploaia pre troscot şi ca ninsoarea pre buruian.* (Deut. 32:2), *încungiuratu-l-au pre el şi l-au certat pre el şi l-au păzit pre el ca lumina ochiului*. (Deut. 32:10), *Şi-i voi dimica pre ei ca țărna în fața vîntului, ca tina*

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

uliților voi mănunți pre înși. (Ps. 17:46), *ca zăpada le voi înălbi; (...), ca lîna le voi albi.* (Is. 1:18).

7. În legătură cu structura internă a grupului adverbial, identificăm în ms. 45 o serie de adverbe care primesc un complement în dativ concretizat într-un clitic pronominal (formele „nearticulate" de tipul *împotrivă-ți*, *asupră-mi* fiind diferite de cele „articulate" *împotriva-ți*, *asupra-mi* [vezi GBLR 308]): *De au suspinat pămîntul vreodinioară asupră-mi sau de rozoarele ei au plînsu toate odată* (Iov 31:38), *Şi era Domnul cu Iosif şi-i vărsa asupră-i milă* (Fac. 39:21), *pentru ca să nu să puie deasupră-le nepriêtenii* (Deut. 32:27), *de să scula asupră-mi* (1Reg. 17:35), *3 rădic eu asupră-ți* (2Reg. 24:12), *vă aflați asupră-mi* (Iov 21:27), *tu eşti împotrivă-mi* (Num. 22:34), *cine va sta împotrivă-mi* (Iov 41:3), *cêle ce să pun înainte-ți* (Parim. 23:1).

8. Concluzii

Dintre aspectele enumerate în articolul de față, se cuvin remarcate cele referitoare la conjuncțiile *iară* şi *însă* utilizate ca adverbe concesive ('totuşi, tot'), la întrebuințarea anaforică a adverbelor pro-frază *ba*, *nu*, respectiv a locuțiunii *cu adevărat*, la adverbul *cîndai* (cu varianta *cîndailea*) avînd, în enunțuri afirmative, sensul 'poate, posibil', iar în enunțuri negative, sensul 'nu cumva', la valoarea de modalizare epistemică a locuțiunii adverbiale *poate fi*, cu sensul 'poate', 'posibil', la valoarea de modalizare emfatică a lui *sîngur* 'numai, doar', *aşaşi* etc., la modalitățile de exprimare a superlativului etc. În ciuda caracterului eterogen şi deschis la schimbări al clasei adverbului, pe care diversitatea trăsăturilor şi a posibilităților combinatorii identificate în ms. 45 o confirmă, în evoluția limbii române adverbul nu a putut influența într-o manieră considerabilă „stabilitatea sistemului morfologic", în lipsa unor „caracteristici morfologice pertinente" (Frâncu 2009: 133).

Bibliografie

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române*. Volumul I. *Cuvântul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005 (= GALR).

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010 (= GBLR).

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra primei cărți (**Facerea**) din **Biblia de la Bucureşti** (1688), în comparație cu **Ms. 45** şi cu **Ms. 4389***, în *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars I. Genesis*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1988.

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a doua (**Ieşirea**) din **Biblia de la Bucureşti** (1688), în comparație cu **Ms. 45** şi cu **Ms. 4389***, în *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars II. Exodus*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1991.

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a treia (**Preoția**) din **Biblia de la Bucureşti** (1688), în comparație cu **Ms. 45** şi cu **Ms. 4389***, în *Monumenta Linguae*

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)

Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars III. Leviticus, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 1993.

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a patra (**Numerii**) din **Biblia de la Bucureşti** (1688), în comparație cu **Ms. 45** şi cu **Ms. 4389***, în *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars IV. Numeri*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 1994.

Frâncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2009.

Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iaşi, 1997.

BDD-A7000 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:44 UTC)